

1997 een nieuw boek uitgegeven door de Woltersgroep dat 'een traditie' voortzet. De beoogde doelgroep van het nieuwe handboek bestaat uit studenten hoger onderwijs (letteren, logopedie, (ortho-)pedagogie, psychologie, e.d.) die taalverwerving als een integraal deel van hun opleiding krijgen en mensen die op professionele basis met taalverwerving te maken hebben (logopedisten, taakleerkrachten, enz.) Het handboek zou voor deze doelgroep moeten dienst doen als een eerste omvattende inleiding in de taalverwerving in het algemeen en de verwerving van het Nederlands in het bijzonder. Het is bedoeld als een naslagwerk waarin de essentialia in verband met taalverwerving terug te vinden zijn. Aan dit handboek worden bijdragen geleverd door o.m. P. Van Geert, F. Koopmans-van Beinum, F. Wijnen, L. Elbers, A. Baker, C. Snow, R. Appel, en A. De Houwer. Deze twee projecten tonen ten minste aan dat er een vruchtbare samenwerking is tussen Noord en Zuid. Maar in wat volgt komen enkel de kindertaalonderzoekers uit Vlaanderen aan het woord: waar zijn zij mee bezig? welke onderzoeksprojecten voeren zij op dit ogenblik uit?

Aan het Centrum voor Taalverwervingsonderzoek (KU Leuven) wordt onder leiding van A. Schaerlaekens gewerkt aan een drietal projecten. Ten eerste, een hernieuwing van de *Streeflijst Woordenschat voor 6-jarigen*, die dateert van 1981. Een tweede onderzoekstopic: de stabiliteit of evolutie van de relatieve taalvaardigheid bij jonge kinderen. Met de RTOS (Reynell TaalOntwikkelingsSchalen voor jonge kinderen) wordt de taalvaardigheid van kinderen gemeten op twee leeftijden: een groep van 2;6 jarigen wordt opnieuw getest op 4;7, en een groep van 3;0 jarigen op 5;0. Onderzoeksresultaten worden gerapporteerd in Schaerlaekens e.a. (1995a) en Zink (1995).

Een derde onderzoeksthema betreft *tweetalige of meertalige opvoeding*. In vijftien Nederlandstalige Brusselse kleuterscholen werd een onderzoek uitgevoerd naar de evolutie van de beheersing van het Nederlands bij respectievelijk drie-, vier- en vijfjarige kleuters. De populatie van de kleuterklassen was gemengd: Nederlandstalige kinderen, van huis uit tweetalig opgevoede kinderen (Nederlands-Frans, simultane taalverwerving), en kinderen met het Frans als moedertaal die Nederlandstalig onderwijs volgen (Nederlands-Frans, vroege successieve tweede-taalverwerwers). Het onderzoek bestond uit een cross-sectionele studie van 745 kinderen en een longitudinale studie van 150 kinderen. Met een eigen ontworpen instrument TVB (Taaltest voor Brusselse Kleuters) werden diverse aspecten van de taalvaardigheid bestudeerd (zie onder meer Schaerlaekens e.a. 1993, 1995). Parallel hiermee liep een praktijkgericht begeleidingsproject voor kleuterleidsters en leerkrachten dat onder meer bestond uit een woordenschatstimulatiepakket voor Nederlands als T2 (Docebo, 1993). Een tussentijd-

se evaluatie van het stimulatieprogramma is te vinden in Janssens (1992) en Van Hemelrijck (1994).

Tweetaligheid is een onderwerp dat ook door A. De Houwer (UI Antwerpen) wordt onderzocht. Haar benadering van dat fenomeen zit ingebed in een meer omvattende vraagstelling, namelijk wat is de rol van het taalaanbod in de breedste zin van het woord (micro- en macroniveau) in taalontwikkeling bij jonge kinderen?

Op micro-niveau betekent dit een vergelijking van morfosyntactische aspecten van het taalaanbod in relatie tot hun neerslag in de taal van het kind. In pas afgerond onderzoek (De Houwer 1996) wordt het gebruik van werkwoordsvormen om de verleden tijd uit te drukken door een tweetalig (Nederlands/Engels) opgroeiend kind (Kate) vergeleken met het gebruik ervan door de volwassenen die met haar interageren. Het KATE-corpus - beschikbaar via CHILDES - vormt de basis voor dit onderzoek. De belangrijkste bevinding is dat de distributie van de werkwoordsvormen gebruikt door het kind een reflectie zijn van de distributie ervan in de volwassentaal tot het kind en dit voor beide talen.

Ook op micro-niveau worden de structurele kenmerken van taalgemengde uitingen bestudeerd bij kinderen die tweetalig opgroeien vanaf de geboorte. Eigen data (Nederlands/Engels) en gegevens over andere taalcombinaties beschikbaar via publikaties en CHILDES worden hierbij betrokken (De Houwer 1996). In nauw verband hiermee wordt er een vergelijkend literatuuroverzicht uitgevoerd dat moet uitmonden in een model van codewisseling in kinderen die tweetalig opgroeien vanaf de geboorte. Meer allesomvattend is een lopend onderzoek van de literatuur over tweetalige kinderen opgroeiend in verschillende omstandigheden om na te gaan wat het verband is tussen omgevingsfactoren en tweetalig taalgebruik. Dit onderzoek vindt plaats aan het NIAS in samenwerking met Pieter Muysken (Universiteit van Amsterdam).

Op macro-niveau worden omgevingsfactoren in de verwerving van het Nederlands door kleuters bestudeerd. Dit onderzoek poogt sociolinguïstische en psycholinguïstische benaderingen met elkaar samen te brengen. Algemeen doel is na te gaan welke omgevingsfactoren aanleiding geven tot variatie in kindertaalgebruik. Die variatie wordt niet alleen gemeten door traditionele 'objectieve' methoden maar ook door methoden die erop gericht zijn na te gaan welke variatie in kindertaalgebruik sociaal relevant is. Om sociaal relevante variatie te meten werd er een attitude-onderzoek opgezet waarbij de attitudes werden gemeten van Vlaamse volwassenen ten opzichte van taal gesproken door Nederlandstalige vierjarige kleuters uit het Antwerpse (zie De Houwer 1995, 1996).

Het onderzoek naar de sociaal relevante kenmerken van taal

gesproken door vierjarige kleuters uit het Antwerpse is nog volop aan gang. Bij dat onderzoek worden ook de narratieve vaardigheden van een eerste groep vierjarige kleuters uit het Antwerpse bestudeerd gebruik makend van een zestal prenten uit *Kikker is verliefd* van Max Velthuis.

Om gegevens omtrent taalvariatie te kunnen relateren aan omgevingsfactoren zijn er in de afgelopen maanden gegevens verzameld die inzicht kunnen geven in de sociale en talige omgeving van een tweede groep vierjarige kleuters uit het Antwerpse. Een tiental kleuters geobserveerd in de kleuterklas, leerkrachten- en ouderprotocols werden ingevuld, ouders hielden een voorgestructureerd dagboek bij, en er werden audio-opnames van natuurlijke interacties en gestructureerde talige activiteiten gemaakt. In een volgend stadium van gegevensverzameling zullen taalstimuli van deze kleuters ter beoordeling voorgelegd worden aan groepen volwassenen. Tegelijkertijd zullen de kindertaalgegevens geanalyseerd worden door middel van meer traditionele analyses.

Aan het Centrum voor Nederlandse Taal en Spraak (UI Antwerpen) wordt de primaire taalverwerving bij kinderen onderzocht en worden computermodellen ontwikkeld voor de simulatie van primaire taalverwerving. Het eerste facet betreft traditioneel kindertaalonderzoek (of de psycholinguïstiek). Hierin wordt momenteel vooral aandacht besteed aan de fonologische ontwikkeling in relatie tot de initiële woordenschat. Daarnaast werd een gestructureerd onderzoeksproject opgezet over de notie syllabe. Hoe ontwikkelt zich de 'intuïtieve' syllabisering (zoals die tot uiting komt in het geprononceerd scanderen van woorden)? In een eerste reeks experimenten (De Schutter & Gillis 1994, Gillis & De Schutter 1996) werd onder meer vastgesteld dat 5-jarigen een woord als 'appel' syllabiseren als 'a-pel' en 8-jarigen als 'ap-pel'. Dat lijkt te wijzen op een groeiende invloed van het splitsen in lettergrepen. Om die invloed verder te onderzoeken werd de intuïtieve syllabisering getest bij een populatie van analfabeten en bij geletterde volwassenen. Analfabeten laten (ruwweg) dezelfde patronen zien als de 5-jarigen, maar ook volwassen universiteitsstudenten sluiten nauwer aan bij de 5-jarigen dan bij de 8-jarigen.

Op dit ogenblik loopt ook een grootschalig onderzoek over de verwerving van het diminutiefsuffix bij kleuters en lagere-schoolkinderen. Dat onderzoek wordt verricht binnen het kader van een Europees project over de morfologische ontwikkeling in een 25-tal talen waarin cross-linguïstische verschillen en overeenkomsten bestudeerd worden (Gillis 1996).

De tweede onderzoekslijn, simulatie van natuurlijke taalverwerving in computermodellen, heeft als doel het expli-

ciet testen van theorieën over taalverwerving. Als er een theorie over een bepaald fenomeen bestaat, bijvoorbeeld de UG benadering, die formeel gespecificeerd is, dan kan een computerprogramma geschreven worden dat precies de formeel gespecificeerde taak uitvoert. In lopend onderzoek wordt het UG model op zijn waarde getest (zie onder meer Gillis e.a. 1995). Daarnaast wordt uitgetest in hoeverre een datagedreven model tot taalverwerving kan leiden. In zo een benadering wordt ervan uitgegaan dat taal in principe 'from scratch' geleerd kan worden op basis van algemene (niet taalspecifieke) leerprincipes, of onderzocht kan worden welke kennis absoluut noodzakelijk aanwezig moet zijn om tot taalverwerving te komen (zie onder meer Daelemans e.a. 1994, Gillis e.a. 1993, 1994, 1996). In deze datagedreven benadering van taalverwerving wordt onder meer samengewerkt met F. Wijnen (Utrecht), P. van Geert, G. Bol en J. Koster (Groningen) in een gemeenschappelijk NFWO-NWO project waarin studie van de manier waarop kinderen bepaalde aspecten van de syntaxis leren en de simulatie van dat proces, hand in hand gaan.

Tenslotte kan hier nog vermeld worden dat er al enige jaren een CHILDES-server geïnstalleerd is in Antwerpen (ftp-adres: atila-ftp.uia.ac.be). Deze server stelt de CHILDES corpora en software en het CHILDES handboek ter beschikking (in MS-WORD en WP versie). Alle informatie die op de server staat is een exacte kopie van die op Brian MacWhinney's server in Pittsburgh. De allerlaatste versies worden dagelijks (automatisch) naar Antwerpen overgebracht, zodat gebruikers van het CHILDES instrumentarium niet hoeven te wachten op de jaarlijkse release van de CHILDES CD-ROM om toch altijd op de hoogte te blijven van de meest recente ontwikkelingen op dit vlak: nieuwe corpora, toegevoegde functionaliteit aan de software, etc.

Het onderzoek van M. Spoelders (Universiteit Gent) kan ondergebracht worden onder twee kopjes, nl. het leren lezen en schrijven in relatie tot taalbewustzijn en socialisatie. Spoelders is ook de ontwerper van een leesmethode (zie onder meer Spoelders e.a. 1994). Daarnaast onderzoekt hij aspecten van de tweetaligheid in België, toegespitst op de uitspraak van tweetaligen en status van het Frans als tweede taal op de basisschool.

Gebarentalen

Door Myriam Vermeerbergen & Filip Loncke

Vooraf: de benaming 'Belgische' Gebarentaal
België is een klein maar, wat taal, cultuur en bestuur betreft, ingewikkeld land: er zijn drie landstalen (Nederlands, Frans en Duits), drie gemeenschappen (een

Vlaamse, een Franstalige, een Duitstalige) en drie gewesten (het Vlaamse, het Waalse en het Brusselse). Vooral die eerste twee gegevens lijken niet meteen van belang voor wat gebarentaal en gebarentaalonderzoek betreft: het is niet omdat er drie gesproken landstalen zijn en drie culturele horende gemeenschappen dat er ook drie gebarentalen en drie culturele dovensgemeenschappen zouden zijn. In een vergelijkende studie tussen verschillende gebarentaalgebruikers heeft Woll (1984) trouwens opgemerkt dat de Vlaamse en de Waalse gebaren sterker op elkaar lijken dan op de gebaren uit respectievelijk Nederland en Frankrijk. Het feit dat België meer en meer een federaal land is geworden, zou echter wel een rol kunnen (gaan) spelen. Doordat 'Vlaamse' doven - en ook onderzoekers - ondermeer voor financiering dienen aan te kloppen bij de Vlaamse overheid en 'Waalse' doven bij de Waalse, is samenwerken minder vanzelfsprekend. Ter illustratie: vanaf het begin van de tachtiger jaren waren er zowel in Wallonië als in Vlaanderen initiatieven om de gebaren in kaart te brengen, maar vooral om tot een standaard-lexicon te komen. Alleszins in Vlaanderen gebeurde dat door voor relatief veel gebruikte Nederlandse woorden een gebaar te kiezen uit de lijst van gebruikte varianten. In een aantal gevallen werd de vorm van het gebaar aangepast zodat het gebaar zou verwijzen naar het Nederlandse woord. Het gebaar dat voor KAAS werd voorgesteld bijvoorbeeld, dient te worden uitgevoerd met een K-hand. Een aantal gebaren die oorspronkelijk verwezen naar Franse woorden - zoals het gebaar voor DAG, dat een J-hand (de J van jour) vertoonde - werd eveneens in overeenstemming met het Nederlandse woord gewijzigd. In 1987 stelden Counet en Lavis op basis van een vergelijking van 100 'Vlaamse' en 'Waalse' gebaren weliswaar vast dat er nog steeds een grote overeenkomst was, maar het is nog niet duidelijk of dat zo zal blijven. Veel zal afhangen van de mate waarin de 'één-gemaakte' gebaren in de toekomst door de doven zelf zullen worden gebruikt. (Omtrent de standaardisering van gebarentalen in België, zie De Vriendt, 1989).

Door deze bijzondere Belgische situatie worden er in Vlaanderen verschillende benamingen gebruikt om te verwijzen naar de bestaande "Vlaamse" gebarentaalvarianten: Vlaamse Gebarentaal, Vlaams-Belgische Gebarentaal en Belgische Gebarentaal (voor een motivatie voor deze laatste term zie Loncke, 1986). Het gebruik van de eerste twee termen betekent niet meteen dat de auteurs van mening zijn dat er in België verschillende gebarentalen zouden zijn, maar wel dat de door hun geanalyseerde taaldata werden geproduceerd door gebarentaalgebruikers die in Vlaanderen wonen.

Gebarentaalonderzoek in België: van 1980 tot 19996

1. 1980-1985

Het gebarentaalonderzoek is in België ongeveer in het begin van de jaren tachtig gestart. In 1982 stelden De Deyne en Loncke in een working paper (Labo Neurolinguïstiek) een lijst voor van de gebruikte handvormen. Hun analyse was gebaseerd op gefilmde taaldata. Een jaar later was er een artikel over fonologische aspecten van gebaren (Loncke, 1983) en verscheen het eerste deel van het achtdeelige *Dictionnaire du Langage de Signes*. In 1984 stelden Quertinmont & Loncke een analyse voor van directionele werkwoordgebaren, gebaseerd op eerder werk van Padden voor American Sign Language. Aan de Vrije Universiteit Brussel werkte Di Perna (1985) aan een licentieverhandeling over samenstellingen in gebarentalen, terwijl Bunkens, Ceustermans en Van Wassenhove (1984) aan de Katholieke Vlaamse Hogeschool te Antwerpen een scriptie indienden waarin over hun onderzoek naar dialectzones in Vlaanderen wordt gerapporteerd.

2. 1985-1990

Vanaf 1985 werd een belangrijk deel van het onderzoek toegespitst op de vraag op welke manier dove kinderen in dovenscholen gebarentaalstructuren verwerven en of er daarbij een invloed was van de filosofie omtrent het taal-aanbod. Er werd een reeks artikelen gepubliceerd over de vraag of en in hoeverre er al dan niet een continue dan wel discontinue overgang is tussen het gebarentaalgebruik van dove kinderen van dove ouders en dat van dove kinderen van horende ouders (Loncke, e.a., 1986; Loncke & Quertinmont, 1995; Loncke, Quertinmont & Ferreyra, 1990; Quertinmont, Ferreyra, Counet & Loncke, 1989; Quertinmont, Loncke & Ferreyra, 1989, 1991). De meeste van deze studies gebeurden parallel zowel bij 'Vlaamse' als bij 'Waalse' kinderen. Deze reeks onderzoeken had tot doel na te gaan op welke wijze binnen de dovenpedagogiek het taalaanbod het beste kan worden georganiseerd en aldus de theoretische basis kan versterken. (Nelson, Loncke & Camarata, 1993). In 1990 promoveerde Loncke op een proefschrift over de modaliteitsinvloed op taalstructuur en taalverwerving in gebarencommunicatie. Behalve onderzoek over (gebaren)communicatie bij kinderen en jongeren (behalve de hierboven vermelde studies bijvoorbeeld ook De Vriendt & Moerman, 1987), waren er in de periode 1985-1990 enkele lezingen en/of publikaties over grammaticale mechanismen gebaseerd op de analyse van - veelal uitgelokte - taaldata geproduceerd door volwassen gebarentaalgebruikers (o.a. De Vriendt & Rasquinet, 1990) en enkele licentieverhandelingen (Somerlinck, 1986; Bonew, 1987; Vermeerbergen, 1989). Rondal e.a. (1987)

publiceerden een introductie in de linguïstiek van gebarentalen, hoofdzakelijk gebaseerd op het vroege werk over American Sign Language.

3. 1990-1996

Tot het begin van de negentiger jaren kan het zuiver taalkundige onderzoek gebaseerd op de analyse van 'volwassen' taaldata in Vlaanderen schaars en fragmentarisch worden genoemd; er waren dan ook geen mogelijkheden om een grootschaliger onderzoeksproject op te zetten. In Wallonië was de situatie vergelijkbaar, hoewel er daar door Nève wel werd gewerkt aan een grammatica. Deze grammaticale beschrijving is gebaseerd op de analyse van taaldata uitgelokt door middel van tekeningen. In de eerste helft van de negentiger jaren lijkt meer uitgebreid taalkundig onderzoek mogelijk te worden. Een deel van de opdracht van de in het kader van het Horizon-project "Training for deaf people for education and employment" aangestelde taalkundige bestaat uit het werken aan een grammaticale beschrijving van de Vlaams-Belgische Gebarentaal (Van Herreweghe, 1995). Bovendien kan dankzij een beurs van het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek gedurende vier jaar door één doctorandus voltijds worden gewerkt aan de analyse en beschrijving van enkele morfo-syntactische aspecten van de Vlaams-Belgische Gebarentaal. In het kader van dit onderzoek wordt in Vlaanderen voor het eerst een corpus bestaande uit een aantal uren spontane-taaldata samengesteld en getranscribeerd. Behalve deze twee relatief grootschalige projecten, verschijnen er ook in deze periode een aantal artikelen die rapporteren over meer beperkte onderzoeken (De Vriendt, 1993; Vermeerbergen & De Vriendt, 1994), zijn er licentieverhandelingen (Geeter, 1992; Mahlous, 1993) en worden onderzoeksresultaten openbaar gemaakt door lezingen.

De initiatieven om tot een 'ééngemaakt' gebarenlexicon te komen, leiden in 1994 in Wallonië tot het verschijnen van het laatste deel van de *Dictionnaire du Langage de Signes* en in 1995 in Vlaanderen tot de publikatie van het *Gebarenwoordenboek*.

In en rond de dovenscholen werd er in de tachtiger jaren - zoals reeds vermeld - vooral gewerkt aan het versterken van de theoretische basis; vanaf ongeveer 1990 ontstond ook belangstelling voor de pedagogische toepassing bij taaldidactiek. Dit gebeurde onder meer door het exploreren van mogelijkheden om tekeningen van gebaren te gebruiken bij het leren lezen van dove kinderen (Loncke, 1989, 1990; Loncke & Geysels, 1996), bij het leren van syntactische structuren (onder meer in computerprogramma's) (Loncke, 1993; Prinz, Nelson, Loncke, Geysels & Willems, 1993) en bij de verwerving van orale vaardigheden (Loncke, 1990).

Het heden en de toekomst

Terwijl er door pedagogen, orthopedagogen en neuro-linguïsten verder wordt gezocht naar een pedagogisch werkbaar model van multimodaliteit, dat wil zeggen een voorstelling over de manier waarop de verschillende vormen van taalvoorstelling (in gesproken woord, gebaar, geschrift) mentaal opgeslagen zijn en elkaar kunnen oproepen, versterken en eventueel onderdrukken (Loncke, Quertinmont, Martens & Dusart, 1996), lijkt het taalkundig onderzoek opnieuw noodgedwongen te worden beperkt. Het Horizon-project is reeds lang beëindigd, de doctoraatsverhandeling werd ingediend, de 'Waalse' grammatica is klaar voor publikatie (Nève de Mévergnies, 1996) en er zijn nauwelijks mogelijkheden om nieuwe projecten op te zetten. Precies daarom hebben in Vlaanderen in september '95 een aantal personen zich verenigd in een stuurgroep. Deze groep bestaat enerzijds uit enkele taalkundigen die in het verleden reeds - in min of meer beperkte mate - onderzoek over de grammatica van de Vlaams-Belgische Gebarentaal hebben doorgevoerd en anderzijds uit een aantal personen uit de dovensgemeenschap. De stuurgroep heeft zichzelf tot doel gesteld mogelijkheden te zoeken om onderzoek over de grammatica van de Vlaams-Belgische Gebarentaal te realiseren. Dit initiatief wordt gesteund door de Vlaamse dovenscholen, de twee tolkenopleidingen, het tolkenbureau en de beroepsvereniging van doventolken, maar heeft tot op heden nog geen resultaat opgeleverd.

Spraak- en taal(ontwikkelings)stoornissen

Door A. Schaerlaekens

In het *Centrum voor Taalverwervingsonderzoek van de K.U. Leuven* werd werk gemaakt van de aanpassing, validering en normering van de Reynell Developmental Language Scales voor Nederlandssprekende kinderen, een aanpassing die resulteerde in het instrument RTOS (Reynell TaalOntwikkelingsSchalen).

Dit instrument dat nauw aansluit bij de oorspronkelijke Reynell-schalen, laat toe de relatieve taalvaardigheid van kinderen tussen 2;0 en 5;0 jaar in te schatten, met afzonderlijke normen voor produktieve en receptieve taalvaardigheid. Door de ontwikkeling van deze schalen werd voldaan aan een grote leemte in het diagnostisch instrumentarium voor de groep kinderen met spraak- en taalontwikkelingsstoornissen. De test werd aangepast aan de Nederlandse taal en cultuur; de normering gebeurde op basis van de gegevens van 1.300 kleuters, verdeeld over 13 leeftijdscategorieën tussen 2;0 en 5;0 jaar (Schaerlaekens, e.a. 1993, 1993; Van Ommeslaeghe, e.a. 1992; Zink, e.a. 1993). Met dit nieuwe instrument werd een follow-up onderzoek